

Відгук офіційного опонента Сюти Галини Мирославівни
про дисертацію Соприкіної Вікторії Дмитрівни
«Український псевдонімікон культурно-мистецької сфери початку ХХІ ст.:
номінативний та лінгвокультурологічний виміри» (Харків, 2021. 261 с.),
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі гуманітарних наук зі спеціальності 035 Філологія
до разової спеціалізованої вченої ради ДФ 64.053.048
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У сьогоденній лінгвістиці вивчення мовних одиниць і явищ у їх безпосередній кореляції з мовомисленнєвою, культуротвірною діяльністю людини дедалі частіше набуває нового пізнавального виміру, оскільки переорієнтовується на дослідження мови як інструмента самопрезентації людини, її особистісно-ідентифікаційного позиціонування в соціумі. І до ядра достатньо обширного корпусу лінгвальних одиниць такої самопрезентації, безперечно, належать спеціально створені автономінації – імена, псевдоніми тощо. Їхня структурна, семантична неоднорідність, амплітуда функцій потребують адекватного дослідницького інструментарію, новітніх моделей опису, які дали б змогу доповнити відомості про формально-структурну специфіку досліджуваних одиниць інформацією про мовно-психологічні закономірності їхнього творення, а згодом і сприймання цільовою аудиторією, тобто про прагматику їхнього функціонування у живій мовній практиці.

Власне, такий підхід продемонстровано в розглядуваній дисертації В.Д. Соприкіної – знаковій із погляду поглиблення знань про онтологічну природу, психоментальні механізми постання і використання псевдонімів, про особливості їхньої сучасної формально-семантичної актуалізації, істотне розширення прагматики, інтенсифікацію стилістичного навантаження в українському культурно-мистецькому дискурсі початку ХХІ ст. Бо ж, наприклад, цілком очевидно (і про це слушно говорить авторка), що сьогодні

використання псевдонімів замість офіційних імен – це передусім інструмент творення іміджу, а в певному сенсі – інструмент ментально-емоційної маніпуляції свідомістю потенційних сприймачів. Адже, крім властивої паспортним іменам і прізвищам власне номінативно-ідентифікувальної, псевдоніми виконують також низку інших, не менш знакових функцій (оцінну, рекламну, фатичну // атрактивну, сенсовісну тощо). І з цього погляду вони становлять надзвичайно пізнавальний об'єкт лінгвокультурології.

Можна цілковито погодитися з авторкою в тому, що «сучасні псевдоніми є цікавим джерелом вивчення й опису не тільки їх структурно-семантичних характеристик, а й лінгвокультурних ресурсів, зокрема здатності сценічного чи літературного псевдоніма набувати ознак етнокультурного концепту в національній картині світу з концентрацією відповідних смислів та асоціацій» (с. 5). І цей аспект вважаємо вирішальним аргументом (крім слушно відзначених авторкою факторів поширеності псевдонімів, їхнього структурно-семантичного різноманіття, креативності) для обґрунтування *актуальності* дисертації.

Оприлюднення оцінних і дискусійних міркувань щодо праці В.Д. Соприкіної, очевидно, варто розпочати з позитивно-узагальнювальної констатації: сформульована у вступній частині *мета* дослідження («вивчити й описати український неофіційний псевдонімікон культурно-мистецької сфери початку ХХІ ст., виявити продуктивні типи й способи номінацій псевдонімів, а також їх лінгвокультурний потенціал, реалізований у формуванні відповідних культурних концептів у межах української лінгвосвідомості» (с. 5–6) досягнута. Як наслідок, маємо сьогодні в українському мовознавстві студію, що завдяки застосуванню інтегративній методиці вивчення псевдонімів поглиблює теорію і практику ономастики новими й уточненими відомостями про компонентний склад псевдонімів, кількісні та якісні параметри їх словотвірної, прагматичної, семантично-оцінної стратифікації. Тобто В.Д. Соприкіна фактично здійснює вичерпну лінгвістичну інвентаризацію псевдонімного словника української культурно-мистецької сфери початку ХХІ століття.

Загалом можна констатувати, що поставлені завдання, які логічно й ієрархічно підпорядковані названій вище меті, виконані успішно. Завдяки цьому після панорамної характеристики історичного контексту й опису сучасного стану досліджень антропонімів у слов'янському мовознавстві, що доповнені вдумливими коментуваннями дискусійних аспектів української антропоніміки, після докладного огляду типологій антропонімів (зокрема псевдонімів), що вже акцептовані теорією і практикою сучасної загальномовної і літературно-художньої ономастики, досягнуто низки практичних результатів, вагомих щодо забезпечення концептуальної цілісності праці. Такими вважаємо: 1) визначення продуктивних семантичних типів творення псевдонімів культурно-мистецької сфери розглядуваного періоду; 2) докладний опис зафіксованих псевдонімів за формально-структурними параметрами; 3) висвітлення мотиваційних і контекстуально-прагматичних чинників актуалізації прецедентних імен як одиниць сучасного неофіційного псевдонімікону. Особливого відзначення в цьому переліку, на нашу думку, заслуговує аргументувально-евристична цінність асоціативного експерименту, що його В.Д. Соприкіна провела з метою «з'ясувати, чи здатні псевдоніми українських митців набувати статусу культурних концептів в українській лінгвосвідомості..., вивчити й описати структурно-сміслові наповнення концептуалізованих псевдонімів» (с. 6).

Визнаючи цінність перелічених здобутків, підтверджуємо належну наукову новизну праці, її теоретичне і практичне значення (див. с. 8 – 9). До слова, ці параметри кваліфікаційної праці на здобуття наукового ступеня доктора філософії відповідально й коректно визначено у вступі, так само, як і *об'єкт* дослідження (псевдоніми сучасних українських співаків та письменників початку ХХІ ст.), і його *предмет* (номінаційні та лінгвокультурні ресурси псевдонімікону сучасної української культурно-мистецької сфери).

Подаючи вичерпний опис *методології й методики дослідження*, авторка наголошує, що їх новаторський характер пов'язаний, зокрема, із принципово важливим для цієї праці поєднанням кількох дослідницьких парадигм (таксономічної, прагматичної, когнітивної). Цю інтегративність засвідчують

також обрані методи, які дисертантка застосовує для здійснення наукового аналізу й опису зафіксованих псевдонімів (лінгвістичного спостереження, описового, типологічного, структурно-семантичного, етимологічного, лінгвоконцептуального аналізу, функційного, біографічного, кількісних підрахунків тощо).

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження псевдонімів української культурно-мистецької сфери XXI століття» (с. 11 – 56) синтезує науковий досвід за кількома векторами пізнання: а) історичний контекст формування ономастики в слов'янському мовознавстві; б) репрезентація загального стану антропонімічних студій в українському мовознавстві; в) дискусійні питання української антропонімії; 4) типологічна характеристика антропонімів (з особливим акцентом на типологіях псевдонімів). Уповні використовуючи презентаційні можливості цього апріорі описового розділу, В.Д. Соприкіна засвідчує належну лінгвістичну ерудованість, вільне орієнтування в теоріях, концепціях, іменах і працях попередників. Важливо, що при цьому вона не уникає дискусійних і контроверсивних питань, наприклад, тих, що стосуються кваліфікації й наукової параметризації низки антропонімічних одиниць, які безпосередньо корелюють із ключовим для метамови дисертації поняттям *псевдонім*, вибудовуючи з ним і між собою різноманітні (ієрархічні, кореферентні, гіперо-гіпонімічні, синонімічні та ін.) зв'язки. В окремому структурному підрозділі докладно схарактеризовано статус і змістове наповнення термінів *антропонім*, *кличка*, *криптонім*, *прізвище*, *назвище*, *позивний*, *нікнейм*. Достовірність авторських коментарів і спостережень щодо функціональності того чи того терміна посилена послідовними покликаннями на лексикографічні джерела та врахуванням соціокомунікативних умов його використання. Наприклад, заслуговують на увагу рефлексії щодо сучасного змістового наповнення лексеми *позивний*, щодо розбудови синонімічного ряду номінацій – віртуальних імен / нікнеймів. При цьому особливо важливо, що дисертантка не тільки вказує на потребу термінологічної кодифікації ще

остаточно не усталених терміновживань, а й подає щодо них власні рекомендації та пропозиції (с. 36).

Реалізуючи визначене у вступній частині завдання «зробити огляд типологій антропонімів, зокрема псевдонімів, у сучасній ономастиці» (с. 6), дисертантка подає розлогий дайджест-огляд напрацьованих у сучасній українській і зарубіжній лінгвістиці типологій власних назв людей. Зокрема, зоереджує увагу на класифікаціях за критеріями структури, мотивації, частиномовної належності твірних основ, за стилістичною маркованістю, за сферою використання тощо.

Схарактеризовані в першому розділі засади кваліфікації псевдонімів та критерії їх класифікації стали засадничими для розгляду семантичних типів і формально-структурних способів творення псевдонімів, а також для з'ясування їхнього лінгвокультурологічного змісту в практичних частинах роботи.

Досвід практичного аналізу псевдонімів, зафіксованих у мовній практиці і підтверджених численними публіцистичними контекстами, презентовано в другому розділі «Типи і способи номінації в псевдоніміконі сучасних українських митців» (с. 57 – 138). На підставі обстеження конкретного псевдонімного матеріалу, узагальнення власних спостережень дисертантка визначає продуктивні типи й способи псевдонімотворення:

- формально-фонетичний, що передбачає додавання / заміну фонем, переставляння складів, «дзеркальне» написання, паліндромність, симулякризацію: *Ропет Камідян (Петро Мідянка), ПТП (Потан), Іван Наві* та ін.;
- семантичний та семантико-синтаксичний, в контексті аналізу яких розглянуто онімізаційні та трансонімізаційні процеси в одно- і багатокomпонентних псевдонімах, простежено найбільш продуктивні семантичні типи на рівні слова й семантико-синтаксичні (морфологічні та власне синтаксичні) моделі творення на рівні номінативного словосполучення: *Позитив, GARNA, Дзідзьо, Фагот, Diezel, Любо Дереш, Оляна Рута, Катя Чілі, Сестричка Віка, Крихітка Цахес*;

- словотвірний, розгляд якого засвідчив продуктивність способів префіксації, суфіксації (чистої та заміщувальної), утинання, контамінації: *Оксана Чубачівна, Галинка Верховинка, Рената Богданська, Андрій Валентинів, Олесь Ульяненко* та ін.

Загальну типологію поглиблюють спостереження щодо комбінованих типів номінації (семантико-фонетичний, семантико-словотвірний, словотвірно-фонетичний, семантико-синтаксично-фонетичний), які унаочнюють дифузність меж між основними типами псевдонімотворення.

Доречне з погляду забезпечення цілісності й вичерпності аналізу також прагнення дослідниці визначити, умовно кажучи, донорські сфери трансонімізації. Завдяки цьому дисертантка мала змогу визначити кілька умовних тематичних груп, компоненти яких у складі псевдонімів акцентують: а) фізичні та психологічні риси особи, б) рід діяльності особи, в) національність особи, г) родинні зв'язки особи тощо. Також виклад розділу переконливо засвідчує активність поширення процесу трансонімізації на топоніми, теоніми, зооніми, ергоніми.

Загалом відзначимо, що розділ об'ємний, насичений „живим”, ілюстративно переконливим матеріалом, який послідовно відбиває загальні семантичні та формально-структурні параметри псевдонімотворення в українській культурно-мистецькій сфері початку ХХІ століття.

Лаконічно-інформативною щодо змістового наповнення є назва третього розділу – «Псевдоніми сучасних українських митців у лінгвокультурному вимірі». У баченні авторки основними векторами цього виміру стали прецедентність, здатність універсалізуватися в статусі культурного концепту, прагматичність.

За спостереженням авторки, у корпусі псевдонімів діячів, які референціюють до світового й національного культурного досвіду, універсально-прецедентні одиниці кількісно превалюють над національно-прецедентними. Продовжуючи думку В. Соприкіної про те, що така ситуація зумовлена активністю глобалізаційних процесів у культурі, які сприяють розмиванню національних маркерів (зокрема й онімних) і формуванню

спільного антропонімного контексту, додамо, що не менш вагомими в цьому разі є орієнтованість українських діячів культури й мистецтва на світовий ринок, бажання бути впізнаваними в ньому, зокрема й завдяки використанню вже «брендового» імені, з уже набутих, здебільшого загальновідомих, упізнаваних, прочитуваних семантичних ореолів. Іншими словами, форма і зміст універсально-прецедентного імені покликані виконати атрактивно-презентаційну функцію щодо письменника чи виконавця: *Тамерлан, SOLOMON, Ассоль, Крихітка Цахес* та ін.

На безумовне схвалення заслуговує структурний підрозділ, у якому із задіянням методу лінгвоконцептуального аналізу осмислено й представлено результати асоціативного експерименту. На прикладі псевдонімів *Руслана, Верка Сердючка, Джамала, Кузьма* продемонстровано дієвість когнітивно-епістемологічного підходу до аналізу онімних одиниць, доведено їх «здатність набувати певного смислового представлення, закладеного в поняттєвому, образному та ціннісному складниках культурного концепту» (с. 201), здійснено послідовне змістово-оцінне профілювання. Прикметним вважаємо висновок авторки про те, що «у досліджуваному матеріалі культурними концептами стали насамперед псевдоніми співаків, тоді як сучасні письменницькі самоназви не набули такого статусу» (с. 201).

Цілковито погоджуємося і з тим, що прагматику псевдонімів як специфічного різновиду власних назв визначає їх здатність вербалізувати якісь знакові, тільки цій особі властиві риси, слугувати своєрідним способом самопредставлення, самопозиціонування цієї особи в соціумі. У рецептивному вимірі таке позиціонування передбачає адекватне прочитування як експлікованої, так і імплікованої в цьому імені змістово-оцінної інформації.

На підставі здійсненого дослідження зроблено достатньо розгорнуті, науково достовірні висновки, які узагальнюють результати й можуть слугувати робочими тезами для подальшого вивчення номінативно-оцінного потенціалу псевдонімів, зафіксованих у різних типах дискурсів. Евристичну вартісність цих висновків

забезпечує і те, що вони отримані самостійно й мають належний ступінь наукової новизни, теоретичну і практичну цінність.

Як і кожне багатоаспектне дослідження, праця В.Д. Соприкіної, попри всі позитивні характеристики, викликає окремі міркування щодо можливості її удосконалення чи поглиблення:

1. На нашу думку, у загалом вичерпному і змістовному теоретичному (першому) розділі бажано було б висвітлити також питання семантики псевдонімів, розгорнути коментар щодо процесів їх семантизації / десемантизації.
2. Систематизуючи дані проведеного асоціативного експерименту, дисертантка оприлюднює власну версію концептуалізації псевдонімів *Верка Сердючка, Руслана, Джамала, Кузьма*. Із підходами й результатами змістово-оцінного профілювання цих концептуалізованих імен ми погоджуємося, однак відзначимо, що додаткового з'ясування в дисертації потребують такі питання: наскільки результати проведеного експерименту віддзеркалюють зріз української колективної свідомості? Чи однаковою мірою представлені в ньому всі соціальні й вікові страти учасників експерименту?
3. Існування дифузних зон, які поєднують різні типи номінацій, можуть істотно ускладнювати і часто таки ускладнюють їхню конкретизацію. Власне, саме тому не завжди можна чітко ідентифікувати той чи той тип псевдонімів. Чим у таких ситуаціях керується дисертантка, уналежнюючи конкретний псевдонім до певного типу номінації?
4. В обґрунтовальній або ж у висновковій частині варто було висловити міркування щодо того, чому в різножанровій культурно-мистецькій сфері номінативно-ідентифікувальні можливості псевдонімів найактивніше використовують саме представники шоубізнесу та письменники, тоді як, наприклад, архітектори, художники, кіномитці обирають вигадані імена вкрай рідко.

Варто наголосити, що висловлені зауваження й міркування не знижують високої оцінки праці В.Д. Соприкіної, оскільки стосуються не загальної концепції дослідження, а часткових підходів до її реалізації, а також пов'язані з перспективою поглиблення цього напрямку студіювання псевдонімікону – і ширше – інших субкорпусів онімів. Адже й сьогодні праця сприймається як цілісна, цілковито самостійна й актуальна, належно апробовано (у виступах на численних наукових заходах та в 11 одноосібних статтях, із яких 4 опубліковані у фахових виданнях України, 1 – у закордонному періодичному джерелі), виконана з дотриманням принципів академічної доброчесності.

Отже, після ознайомлення з текстом дисертації «Український псевдонімікон культурно-мистецької сфери початку ХХІ ст.: номінативний та лінгвокультурологічний виміри», яка подана до захисту до ради ДФ 64.053.048, констатуємо: актуальність вирішуваної наукової проблеми, новітній поліпарадигмальний підхід до вивчення псевдонімікону, системність опрацювання матеріалу, теоретико-практичне значення, достовірність висновків переконливими підставами для визнання праці такою, що відповідає чинним вимогам Постанови Кабінету Міністрів України №167 від 6.03.2019 р. про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії. Її авторка, Вікторія Дмитрівна Соприкіна, цілковито заслуговує на присудження пошукуваного наукового ступеня в галузі знань 03 Гуманітарні науки, за спеціальністю 035 Філологія.

Доктор філол. наук, ст. наук. співробітник
відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики
Інституту української мови НАН України

Г. М. Сютя

Г.М. СЮТА

